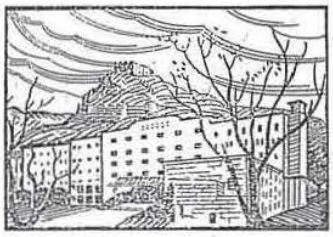
Ankara Üniversitesi
DİL VE TARİH-COĞRAFYA
Fakültesi Dergisi

Cilt VI. Sayı: 5 - 1948 Kasım - Aralık

Prof. Dr. A. NİMET KURAT	— Kuteybe bin Müslim'in Ḫvārizm ve Semerkand'ı zabtı (Hicrî 93-94 = Milâdî 712) (*The Conquest of Khwarizm and Samarkand by Kutaiba bin Muslim).*
Asis. Dr. BAHAEDDİN ÖGEL	— Türk kılıcının menşe ve tekâmülü hakkında.
Doç. H. RAGIP ATADEMİR	— Porphyrios ve Ebherî'nin İsagoci'leri.
MEVLÛT OĞUZ	— Taceddin Oğulları.
Doç. Dr. EMİN BİLGİÇ	— Anadolu'nun ilk tarihî çağının ana hatlariyle rekonstrüksiyonu.
Asis. ŞEVKİYE İNALCIK	— İbn Hâcer'de Osmanlı'lara dair haberler III.
TEBLİĞLER	— XIX. Prof. LOUİS ROBERT (Paris), Anadolu'nun eski çağ şehirleri *(Villes antiques de l'Anatolie).*
YAYINLAR ARASINDA	— HAMDİ RAGIP ATADEMİR, *Antik felsefe, Metinler ve açıklamalar* (Walter Kranz). HASAN EREN, *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* (T. D. K.). NECİP ÜÇOK, *Milletlerarası fonetik işaretlerile konuşma dilimiz* (Turgut Erem-Nureddin Sevin). W. DUDA, *Tevfik Fikret* (Kenan Akyüz).

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

PORPHYRİOS VE EBHERÎ'NİN İSAGOCİ'LERİ

HAMDİ RAGIP ATADEMÎR

Mantık ve İlimler Felsefesi Doçenti

İslâmda, islâm dininin aksiyon safhasından kendi kendini aklî bir tarzda açıklamak üzere spekülasyon safhasına geçmesi zarureti altında büyük bir fikirî faaliyetin başladığı görülüyor; islâmdan daha önce yunancadan süryaniceye bazı çevirmeler yabılmış olmakla beraber Emevîler devrinde girişilip Abbasîler devrinde geniş ve sistemli bir faaliyet halini alan büyük ve uzun tercüme devri bu fikrî faaliyeti tahrik ve tesri etmekle kalmıyor, aynızamanda o gün için gerekli her çeşit fikrî malzemeleri de sağlıyor ve onu besliyor. Türlü milletlerin ve medeniyetlerin, bilhassa greklerin felsefe, ilim ve sanat eserlerinin ister doğrudan doğruya, ister süryanî ve pehlevî dillerinden arapçaya çevrilmesiyle matematik, tıp ve tabiî ilimler, astromoni, coğrafya ve ilh... gibi grek ilmi sayılan yeni birtakım bilgiler ve disiplinler de islâma giriyor. Bu giren ilimler (ulûm-ı dâhile) veya "exotique„ ilimler arasında feylesofların "mütekaddimin„ inden olan *Aristo* (Aristûtalis) in daha sonra *Organon* [1] adı altında toplanan mantıkî eserlerinden *Kategoryalar, Önerme,* ve *Analitikler'ı; Porphyrios* (Ferfuriyus) un *İsagoji* (Eisagoge eis tas Atistotelous Kategorias - *Aristo*' nun *kategoryalar*' ına giriş) [2] adlı eseri bulunmakla *mantık* adı altında bütün felsefî ve ilmî spekülasyonun âleti, düşünceyi yanlıştan korumanın tekniği olan bir disiplin de böylece girmiş bulunuyor. İlk arap feylesofu *El - Kindî* gibi düşünürler daha o zaman bu disipline lâyık olduğu yeri ve değeri vermekle beraber tercüme devrinin hemen bitmesiyle başlıyan ; kendi geleneklerinin devamı olsa da *Aristo* ve *Porphyrios'unkilen* de aratmıyan büyük çapta eserlerle arap kültürüne sindiriliyor. Bu alanda çoğu[3] arap olmıyan düşünürlere, bilhassa yunan düşüncesini islâm düşüncesine sindiren *Farâbî, İbn* .Sina'dan itibaren türk - islâm düşünürlere borçlu bulunduğumuz pek çok telif mantık eserlerine sahib oluyoruz.

Eski Grek feylosoflarından, bilhassa eflâtunculuktan, stoacılıktan yer yer bir şeyler katılmakla ve karıştırılmakla beraber, türlü devirlerde türlü düşünürlerin ilim anlayışlarında ve ilim tasniflerinde, *Aristo'nun*-kinden ayrı bir orijinaliteleri olmamasına rağmen, mantığın daima ve

[1] **Dilimize tarafımızdan çevrilmekte olan bu mantık eserlerinden *Kategoryalar* ve *Önerme,* Milli Eğitim Bakanlığı Yunan Klâsikleri serisinde çıkmıştır. *Analitikler* hazırlanmaktadır.**

[2] **Tarafımızdan dilimize çevrilmiş ve bir ön sözle yayımlanmıştır. (Atademir Yayımevi. Konya, 1948).**

umumiyetle *Farâbî* ve İ*bn Sîna* gibi büyük feylesofların geleneğine sadık kalınarak, ve ilimlerin başı (Farâbî) ilimlerin hizmetçisi (İbn Sîna) sıfatiyle; hususiyle öğretim icaplarına göre yüce ilimler (Ulûm-ı ᶜAliyye) in emrindeki âlet ilimler (Ulûm-ı Aliyye) arasında yine mühim bir yer aldığını görüyoruz. Naklî ilimlere karşı olduğu kadar naklî ilimlerin içinde de ilmî ve felsefî spekülasyonun başlamasiyle mantığın ehemmiyeti eksilmiyor, artıyor. İlim ve metod anlayışları farklı olmasıyla "nakil,, ve "his,, taraftarlarınca, aklî ilimlerin bir *propedeutik'i* olan bu tamamiyle diskürsif disiplinin meşruluk ve faydasına karşı yöneltilen sert tenkidlere ve hücumlara rağmen; tamamiyle kitabî bir ilim anlayışı, nakil ve satırlar içinde bitmez tükenmez tartışmalar neticesinde felsefe, matematik ve tabiî ilimlerle birlikte gördüğü zararlara rağmen diskürsif ve diyalektik metodların uzlaştırılması hareketleriyle o yine dinî spekülasyonun âleti olarak itibarını muhafaza ediyor; epistemolojik olduğu kadar ontolpjik, ilmî olduğu kadar felsefî bütün spekülasyon alanında ve öğretiminde temel disiplin olarak kalıyor.

Böylece bu türlü türlü yönlerden, öğretim hayatında öbür âlet ilimlerinden olduğu kadar yüce ve naklî ilimlerden de ayrı bir öğretim ve ihtisas alanı olarak yaşamakta devam eden mantık, doktrince *Aristo* ve "mütekaddimîn,, geleneğine bağlı türlü ve sayısız eserlerle "müteahhirîn,, den sayılan âlimler ve düşünürlerce islâm-türk düşünce hayatında, yaygın bir kanaat hilâfına, sırf spekülatif faaliyetin en verimli sahasını teşkil etmektedir. Devrin ilim anlayışına mükemmel bir surette uyan ve hattâ ilim pratiğine tamamiyle uygun bir ilim teorisini açıklıyan ve henüz incelenmiyen, tahlil ve mukayese olunmıyan bu türlü eserleri hep birbirinin tekrarı veya yeni bir şey ilâve edemiyen tamamiyle verimsiz aynı muhakeme oyunlariyle dolu eserler olarak hükmetmek yersizdir. Bazı şerhlere ve haşiyelere bakıp da öbürlerini de kuru bir verbalizm saymanın da dayantısı çürüktür.

* *

Diyebiliriz ki islâm âleminde *El-Kindî, Farâbî, İbn Sina, Gazali, İbn Ruşd,* ilah...' ve bütün bir "müteahhirin,, in mantığa ait eserlerinde yunandan gelenlerle onlara eklenenler hakkında toplu ve sistemli bir incelemiye henüz mâlik değilken bütün bu eserleri birbirinin devamı ve kopyası saymanın da zamanı değildir. Esasen bir disiplinin ve bu disiplinine ait kitapların da ne ihtiva ettiği bilgileri tertip ve ifadesi, ne de pedagojik değeri gözönünde tutulmadan herbirinin ayrı bakımlardan, ayrı doktrinleri ifade ve müdafaa edeceklerini sanmak temelli bir iddia gibi görünmemektedir.

islâm âleminde birçok mantık kitapları böyle bir zihniyetle küçüksünülmüş veya muhtevasının gerçek değeri üzerinde durulmadan

bütün değer daha önce yazılmış başka eserlere yüklenmiştir. Bu talisizliğe uğrayan eserlerden biri de *Ebheri'nin "İsagoci,,*[1] adlı kitabıdır.

Büyük feylesofların eserlerinin dışında, arap diliyle yapılan mantık öğretiminde temel olarak kullanılan, ilk mantık bilgilerini veren; sonra sonra sade *nakl'e* değil, aynı zamanda *satır'a* da bağlı kalan İlim anlayışının ve pratiğinin şurada burada yaratılmasiyle ilgisi olmadan, daha ziyade padegojik ve didaktik hususiyetler gözönünde tutularak; matbaanın yokluğundan yazılması uzun zaman ve büyük emekler gerektiren kısa eserler verilmesini de yanlış anlatmamalıdır. Bu gibi eserlerde, uzun zaman islâm öğretim müesseselerinin *Memento'lara Precis'lere* olan ihtiyacının dışında büyük doktrinal hususiyetler arayarak onları zamandaş batı eserleri ile değil de bugünkü batı eserleriyle kıyaslamak suretiyle mütalâa etmemelidir.

***

Medreseler ve külliyye (üniversite) lerde okutulmakta olan, ilk mantık bilgisi veren kitaplar azçok çeşitli ise de bunlar arasında biri .manzum olmak üzere klâsik diyebileceğimiz üç eser vardır:

Birincisi *Esirüddin Mufaddal İbn Ömer el-Ebherî [* ölümü : H. 663 -M. 1264]'nin *İsagoci* adlı eseri olup hele iürkiyedeki eski öğretim müesseselerinde ve mantıkçıları yanında en fazla rağbet kazanan, yine aynı derecede mühim şerhlere, haşiyelere, tertiplere konu olan[3] başlıca mantık kitabıdır.

ikincisi *Ebherî"nin* çağdaşı *Necmüddin Ali İbn Ömer el-Kâtibî el-Kazvinî* (ölümü: H. 675; M. 1276) nın yazdığı *Risalet el-Şemsiye fî el-Kavaid el-Mantıkıyye* adlı ve mantığın mahiyetinden, mantığın lüzumundan ve konusundan bahsettiği bir girişle lâfzdan başlıyarak başlıca mantıkî kavram ve tariflerini ve tahlillerini ihtiva eden üç bölümü ve ilimle mantığın münasebetini belirten bir sonuçtan mürekkep; muhakkak sistematik ve metodlu bir şekilde yazılmış; daha çok, Hindistan'da ve Türkiye'de ün salmış mantık kitabıdır.

Üçüncüsü *Abdurrahman el-Ahdarî'nin* 1533'de yazdığı *El-Sullem el-Munevrak* adlı manzum[4] mantık kitabı olup arap memleketlerinde ve Hindistan'da, bilhassa Mısır'da rağbet bulmuştur.

[1] **Bu kitaba *Risale-i Esiriye* de denilmektedir.**

[2] **Ölüm tarihi türlü kaynaklarda, bu arada Kâtip Çelebi : *Keşf el-Zunûn,* cilt I, sayfa : 206 da - H. 700 suları olarak gösterildiği halde türlü batı kaynaklarında, bu arada Boer'in *Tarih el-Felsefe fi el-İslâm :* sayfa : 234 de H. 663 — M. 1264 olarak gösterilmektedir. Zaten *Kâtip Çelebi'de Hidayet el-Hikme* maddesinde (Keşf el-Zunun, cilt. 2, s. 2028) bunu teyit etmektedir.**

[3] **Bunların en meşhuru Türkiyede son zamanlara kadar şerh olunan, yine *Şemseddin Muhammed ibn Hamza el-Fenari* (ölümü : H. 834 - M. 1430) nihki olup bu şerhi bir günde yazdığı rivayet olunur.**

[4] **İbrahim Madkour : L'Organon d'Aristote dans le monde arabe'da 143 dediği**

Bizi bu kitaplardan bugünkü incelememizde ilgilendiren bilhassa *Ebherî'nin Isagoci'si* olup işimiz de *Porphyrios'un İ*sagoji (Eisagoge) si ile iddia olunduğu gibi bir ilgisi olup olmadığını araştırmak olacaktır.

Kitabın yazarının hayatı hakkında geniş bilgiler veren kaynaklardan mahrum bulunuyoruz. İranlıdır; doğum tarihi belli değildir. I*sagoci'* den başka astronomiye ait üç risale ile mantık, tabiiyat (fizik) ve ilahiyat (Teoloji) bölümlerini ihtiva eden ve yine pek çok şerh olunan, şerhleri arasında yakın zamana kadar Türkiye medreselerinde tabiat ve ilahiyat felsefesi derslerini karşılıyan *Kadı Mîr'in* de bulunduğu *Hidayet el-Hikme* adlı eserin müellifi olduğu biliniyor. Mantık, matematik, astronomi, fizik ve ilahiyat ile, bütün bu teoretik ve spekülatif ilimlerle uğraşan bu feylosofun bu eserlerini çağının felsefî ve ilmî spekülasyonunun ana kitapları olarak değerlendirmek yerinde olur.

*Aristo'nun Kategoryalar'*ına bir giriş olan *Porphyrios'un Isagoji'*siyle *Ebherî'nin İsagoci'ai* arasında bir münasebet var mı ? Bu münasebet sade bir isim birliğinden mi ibarettir, yoksa muhteva bakımından bir özdeşlik arzederler mi ?.

Bu hususta *Ebherî'nin* kitabının *Porphyrios'unkinin* bir muhtasarı[1], bir adaptasyonu [2] ve bir kommanteri [3] olduğunu iddia edenler olmuştur. Her ne kadar henüz bilmediğimiz tarihî ve biyografik olduğu kadar bibliyografik açıklamaların şahadeti bizim için de pek makbul ve muteber olacaksa da, böyle bir durumda yine bu iki eseri karşılaştırmanın daha ganiş ve daha aydınlatıcı olacağına, bunun sonucu olarak da dayantısız şahadet ve iddiaların ortadan kakacağına inanıyoruz.

İslâm dünyasının *Porphyrios'un* "İsagoji,, adlı kitabiyle temasının pek eski olduğunu yukarıda açıkladık. Bu kitabın dokuz bölümden ibaret sayılan [4] mantığın *beş bütüncül* (küllüyat-ı hams == les cinq universaux) veya *beş lafz* (elfaz-1 hamse = quinque voces) veya *İsagoci* adı altında birinci bölümünü teşkil ettiği; bu bakımdan da daha sonra yazılan *Ebherî'nin İsagoci'sinin* bu *İsagoci* olamıyacağı açıktır. Fakat bu kitabın da öbür tercüme kitaplar gibi telif, tefsir ve telhis devrinin başlamasiyle yerini başka eserlere bıraktığını da anlıyoruz. Nitekim mantıkta *Farâbî'nin,* bilhassa *İbn Sina'nın* tesiri ve otoritesi sürekli, hattâ mutlak olacak ve bu tesir *Ebherî'nin* üzerinde de, unutulan ve gitgide , yalnız adı kalmış *Prophyrios*'dan daha çok ve açıkça belirecektir [5].

halde İslâm Ansikiopedisi'nde (*Ahdari* maddesi) Brockelmann 94 beyit olarak göstermektedir.

[1] *Kâtib Çelebi: Keşf el-Zunûn,* cilt s I. sayfa; 206. Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarından.

[2] *İslâm Ansiklopedisi:* 29. cüz, *Brockelmann* tarafından yazılan *Ebhert* maddesi.

[3] *Aldo Mieli:* La science arabe, sayfa 142, Leiden : 1938.

[4] *Hwarezmî:* Mefâtih el-u'ûm,sayfa : 141-152. von Vloten baskısı, 1895.

[5] İ. Madkour:. L'Organan d'Aristote dans le monde arabe. Paris, 1935.

Böylece daha sonra telif edilen bu eserle batılı veya doğulu bazı yazarlaca *Ebheri'den* önce mantığın bölümleri arasında zikredilen ve muhakkak olarak *Porphyrios'un* eseri olan *İsagoji* ile bir karıştırma olmuş, biri öbürünün yerine alınmıya başlanmıştır. *Aristo'nun Organon'u*nu teşkil eden:

1. Kitab el-Makûlât (kahgoryas),
2. Kitab el-İbare (Bari Erminiyas),
3. Kitab el-Kıyas (Analutıyk el-Ûlâ),
4. Kitab el-Burhan (Analutıyk el-Sâniye),
5. Kitab el-Mevazı[c] ve' 1-cedeliyye (Tubika)
6. Kitab el-Akval el-Mugallata (Sofistika)

kitapları ile retorika ve poetika'sını da ekliyerek:

7. Kitab el-Hitabe (Ritorika) ve
8. Kitab el-Şiir'i de içine alan tertibi; *Hwarezmî'nin Mefâtih el-Ulûm'* unda dokuz faslın birincisi olarak başa konulan

1. El-fasl el-ewel fi İsagoci ile geri kalan sekiz bölüm:
2. El-fasl el-Sâni fi Katıgoryas,
3. El-fasl el-Sâlis fi Bari Erminiyas,
4. El-fasl el-Râbi fi Anulutryka,
5. El-fasl el-Hâmis fi Afudıktıykî[1]
6. El-fasl el-Sâdis fi Tubikî,
7. El-fasl el-Sâbi fi Sofistıkî,
8. El-fasl el-Sâmin fi Riturikî,
9. El-fasl el-tâsi fi Biyutıki

sıralanarak mantığın bölümleri veya babları veya fasılaları olarak hele *İbn Sina* ile artık gelenekleşen, klasikleşen bir mantık tasnifi olmuştur, İşte *Ebherî'nın* kitabının münderecatını bu tertip üzere bu kitap veya fasılların konularının özü ve tarifleri teşkil edecektir.

Pophyrios'un İsagoji'sinin konusunu beş bütüncülün, yani cins, nev', ayrım (fasıl) hassa ve ilinti (araz) in ne oldukları; bunların müşterek karakterlerinin, aralarındaki karşılıklı münasebetlerin ve ayrılıklarının tayini teşkil eder. Halbuki *Ebherî'nin İsagoci'si* münderecat ve tertip yönünden bu eserle hiç bir özdeşlik ve benzerlik arzetmez. Üstelik islâm yazarlarının ilmî doğruluklarının bir belirtisi olarak fikrin sahibini göstermek üzere kullandıkları "kaale J* „si burada kasden unutulmuş da görünmüyor. Esasen "beş lafz,, ancak *Porphyrios'un* icadı ve mali olmayıp kendinden önce ilk olarak *Aristo'nun* da incelediği kavramlar olduğundan *Ebherî'nin* ilk büyük islâm mantıkçılarının eserleri vasıtasiyle sırf *Aristo'yu* gözönünde bulundurması da gayet tabiî ola-

[1] Apodiktik (Apodictique) *İkinci Analitikler Air* ki *Aristo* burada zarurî bilginin metodu, âleti olan isbatı inceler.

bilir. Her ne kadar eserin baş tarafında on onbeş satır içinde lafz'dan ve yine *Porphyrios*'dan önce Arito''nun ilk incelediği bir konu olan bu *beş lufzdan* söz açması da bundan başka bir şey değildir. Esasen *Porphyriosun* kitabının bir hususiyeti de ortaçağ düşüncesini uğraştıracak ve dolduracak bütüncüller meselesinin çözümünü veremeyip sadece adcı (nominaliste), gerçekçi (realiste) ve kavramcı (conceptualiste) konulusunu vermesindedir ; bu da *Ebherî*nin *İsagoci'sinde* yer almaz. Bu ismin ne şekilde ve niçin bu kitaba verildiğini bilmiyoruz. Yalnız *Kâtib Çelebi'nin* kaydettiği gibi[1]:

Cins ve fasl ve nev' ve hassa araz-ı âm
Cümle - ra İsagoci kerdend nâm

beytinde İ*sagoci'nin* konusunun "beş lafz,, olduğu biliniyor ve anlatıyorsa da bunları bir bahs olarak münderecatı içine alan her kitabe de bölümün ismiyle bütünü kasd etmek suretiyle bu ismin verildiğini anlatmıya kalkmanın lüzumsuz olduğunu sanıyoruz. Kuvvetle muhtemeldir ki *Ebherî,* sâde mantığa değil her ilme giriş manasına gelen bu kelimeyi ilk mantık bilgilerini ihtiva eden kitabına bile bile vermiştir.

Ebherî'nin İsagoci'sinin muhteviyatına bakalım; göreceğiz ki risale *Aristo'nun* mantık anlayışına ve geleneğine bağlı ve *İbn Sina* tertibine uygun olarak yine nesnelerin değil dilin tahliline dayanarak *Lafzın* tarifi ile başlar. Lafz çeşitlerinden ve *beş l*afz'dan tarifin tarifine, çeçitlerine, önerme ve çeşitlerine, önermelerde tenakuz ve akse geçer. Bilhassa kıyası, hamlî "attributif,, kıyası ele alarak kategorik ve hipotetik kıyasları, kıyasın öncüllerini ve dört şeklini ve herbirinin karakterini inceledikten sonra isbata, isbatın dayandığı kesin bilginin çıkarılması için yakiniyat, muşahedat, mücerrebat, hadsiyat ve mütevatiratın tariflerinden diyalektik, retorik, poetik ve sofistik kıyasların tarifini yapmakla son bulur. Her mantıkî kavramın ve terimin tarifini derhal bir misâl takip eder. Halbuki *Porphyrios'un İsagoji'sinde* bunlardan mahdut bir konu, yani yalnız bütüncüller ele alınmakta, nisbeten daha uzun bir incelemiye tâbi tutulmaktadır. Kitabın içinde mantığın bölümlerinin yukarıda gösterdiğimiz ve benimsenen tertibine göre düzenli ve tutarlı bir sıra içinde, mantığın bir bahsi ve bir bölümünün konusu değil, bütün mantığın esas konusu olan mantıkî kavramların kısa tarif ve tehlilleri yapılarak bir hülâsa ortaya konmaktadır.

Böylece bu kitabın, *Kâtip Çelebi'nin* türlü haberlere dayanarak hem *Porphyrios'un* kitabının bir hülâsası ve zamanının meşhur muhtasarı olduğunu söyleyip hem de bu ismin kedisine mecazen verildiğini ve mantığa hazırlanmak için gerekli bahisleri ihtiva ettiğini, aynızamanda kitabın *Mukaddime* adını taşıdığını[2] yazdığını da görüyoruz. Kitabın *mu-*

[1] **Keşf el-Zunûn, cilt. I, Sayfa ; 206.**
[2] **aynı eser.**

kaddime adını taşıdığını söylediği halde, *İsagoci'nin* manasının "bir yunanca lafzdır, manâsı külliyat-ı hams'dir,, demesiyle de kitabın isminin manâsiyle konusunu karıştırdığı açıktır. Devşirme bilgilere, ve tenkidi bir yoklamaya tabi tutulmadan sıralanmış malûmata dayanıp gerçekte *Porphyrios'un İsagoji'sini* görmediği ve bunun muhteviyatına dair doğru bilgi veren kaynaklara sahip bulunmadığı anlaşılıyor.

Bu kitabın, *Broçkelmann'ın* yazdığı gibi[1] *Porphyrios*'un kitabının bir adaptasyonu; A. Mieli'nin yazdığı gibi[2], bir Kommanteri olamıyacağı pek açıktır. İkisi arasında ne metod, ne de muhteva bakımından hiç bir surette bir yakınlık, bir benzerlik, bir özdeşlik yoktur. Yukarıda belirttiğimiz gibi *Ebheri'nin* risalesi mantığın benimsenen bölümlerini gösterirken bu düzen içinde başda *Porphyrios'un İsagoji'sinin,* sonunda *retorika* ile *poetika'nın* da bulunduğu bütün mantığın bir hülasası; esas kavramları gayet kısa tariflerle belirten, ilk mantık bilgisini yeren, ilmin oral olduğu devrin mahsulü bir el kitabıdır. Onu, *El-Kıftî'nin Porphyrios'un İsagoji'si* hakkında söylediği[3], bizim de ikisinde müşterek bir hususiyet olarak kabul ettiğimiz gibi, *hamli kıyaslar'a, sillojistik* (sylloğistique)e bir giriş olarak almak yerinde olur.

Son yüzyıllarda bir takım cahil yazarların ve hocaların kitabın isminden kuşkulanarak onun yunanca bir eser olduğundan iymanı bozabileceğini ileri sürdükleri vaki ise de buna karşılık din adamlarınca yine medreselerde okutulduğu ve tercihan okutulmasına müsaade olunduğu da muhakkaktır.

Bazı baskılarının kenarlarına konulan bazı haşiyelerde ise, gerçekte, giriş manasına, her ilme ait hazırlayıcı kitaplara verilen bir isim olduğu halde, İ*sagoci* kelimesinin mantık ıstılahatından olduğu yazılmakta; bu kelimenin giriş = mukaddime manasına geldiği türlü kaynaklarda yazılı bulunmakla beraber "sen,, demek olan "is„, "ben,, demek olan "ego„, "memleket,, veya "yer,, demek olan "eci„ kelimelerinden mürekkep bir isim olduğu ortaya atılmaktadır; hâttâ bunu bir feylesofun adı veya tilmizinin adı olarak, bir yandan da yunanı olmayıp süryanî bir kelime olduğunu ileri sürecek kadar boş ve cahilce bir verbalizm içine yuvarlananlar da olmuştur[4].

Bu gibi yazarların mantık öğretimini ve mantıkî düşünceyi ne kadar itibarsizlaştırdıklarını ve tereddiye götürdüklerini görmekle beraber onun her yerde ve her zaman böyle olmadığını da kabule mecburuz.

Porphyrios'un İsagoji'sinin orta çağın sonlarına kadar devam eden şöhreti gibi *Ebheri'nin İsagoci*'sinin de bütün müslüman memleket-

[1] İslam Ansiklopedisi, *Ebherî* maddesi.
[2] La Science arabe, s. 152.
[3] El-Kıftî : İhbar el-Ûlema bi-Ahbar el-Hukema.
[4] « Dürrü Naci » haşiyeleri.

lerindeki şöhreti zamanımıza kadar devam etmiştir. İslâm fikir âleminde bu kadar şerh, haşiye ve türlü tertiplere konu olmuş bir kitap hemen hemen yoktur. Otuz yıl öncesine kadar medreselerde ve hattâ mekteplerde okunan bir mantık ders kitabı olduğu gibi yakın zamanlara kadar de türlü şerhler ve tertipleriyle eski ilim ve mantık anlayaşına henüz bağlı olanlarca aktüel bir ilgiye mazhar olmuştur. Kanaatımızca aslı kadar mühim şerhleri bulunan bu eserin bütün şerhlerinin ve şerhlerin şerhlerinin tarihî, kronolojik ve tenkidi bir incelemiye tâbi tutularak sistematik bir tahlil yapılmasını; böylece mantıkî düşüncenin ne yönde ve ne kadar geliştiğinin, ne gibi zorluklarla karşılaştığının, ne gibi yeni unsurlar kazandığının, nelerle ve ne zamanlar tereddi yolunu tuttuğunun gösterilmesini düşünce ve ilim tarihimizi aydınlatmak bakımından çok lüzumlu ve faydalı saymaktayız. Ancak bu suretle, *Porphg*rzos'un *İsagoji'sini* ihtisar veya adapte veya şerh ettiği söylenen *Ebhert*'nin, onunla haddi zatında yalnız bir isim birliğinden başka bir ilgisi olmıyan bu eserinin de *Aristo'nun* islâm felsefesinde ve mantığında bütün yüzyıllar boyunca rakipsiz kalan otoritesi altında, Farabî'lerden, İbn Sina'lardan bugüne kadar devam eden geleneğin tesisinde oynadığı rol aydınlatılmış ve fikir tarihimiz için yeni ve doğru malzemeler sağlanmış olur.

Maarif Vekilimiz Hasan-Âli Yücel, Edebiyat Doktorlarımıza Diplomalarını verirken.
(9. I. 1944)

Edebiyat Doktorlarımız And içerlerken
(9. I. 1944)